

dr **Tomasz STOLARCZYK**

Badania archeologiczne nad dawnym górnictwem na terenie Gór Ołowianych oraz Rudaw Janowickich

STRESZCZENIE

Artykuł omawia wyniki badań archeologicznych przeprowadzonych jesienią 2006 roku na terenie Rudaw Janowickich (głównie w rejonie Ciechanowic, Janowic Wielkich, Miedzianki, Mniszkowa, Przybkowic, Wieściszowic). W ich trakcie zlokalizowano szereg stanowisk związanych z prowadzonymi w tym rejonie robotami górnictwami. Relikty te stanowią cenne źródło informacji na temat gospodarczego wykorzystania tego obszaru. Podjęcie prac archeologicznych zweryfikować może w znacznym stopniu naszą wiedzę na temat funkcjonowania, począwszy już od średniowiecza, górnictwa na tym terenie, przynieść może również wiele nowych danych co do jego chronologii oraz organizacji.

1. Wstęp

Badania archeologiczne nad dawnym górnictwem, przede wszystkim średniowiecznym górnictwem złota, podjęte zostały na Dolnym Śląsku przez Katedrę Archeologii Uniwersytetu Wrocławskiego w początku lat 70-tych XX w. Prekursorem tych badań był profesor Józef Kaźmierczyk (Kaźmierczyk 1975; Kaźmierczyk, Grodzicki 1976; Kaźmierczyk 1983), przez długie lata jeden z niewielu archeologów zajmujących się tą problematyką. Zapoczątkowane przez niego prace kontynuowane były w okresie późniejszym w głównie przez Stanisława Firsztę (Firszt 1997, 1999).

W przeszło trzydziestoletnim zainteresowaniu archeologów dawnym górnictwem na czoło wysuwa się problem wykorzystania i eksploatacji piasków złotoносnych. Niewielką uwagę poświęcono natomiast kwestiom eksploatacji rud innych metali. Sprawia to, że dolnośląskie górnictwo postrzegane jest przez badaczy przede wszystkim przez pryzmat śląskiego złota. Sytuacja jest jednak o wiele bardziej złożona. Na Dolnym Śląsku mamy do czynienia z występowaniem różnego typu złóż, a co za tym idzie również ze znacznym nagromadzeniem reliktyw dawnego górnictwa. Obiekty związane z dawną eksploatacją rud miedzi, srebra i ołowiu, cyny, złota ze złóż rodzimych były obiektem inwentaryzacji i penetracji badaczy zainteresowanych historią dawnego górnictwa, głównie górników (m. in. E. Liber (Liber 2005), M. Mączka, M. Stysz (Mączka, Stysz 2006; Szychowska-Krapiec, Stysz 2000), M. Madziarz (Madziarz, Sztuk 2005)). Dla stanu badań nad tą problematyką ważne są również studia E. i Z. Piątków dotyczące reliktyw dawnego górnictwa na terenie Gór Sowich (Piątek, Piątek 2000).

W artykule zaprezentowane zostaną wstępne wyniki prac prowadzonych na terenie Rudaw Janowickich oraz Gór Kaczawskich, dokładnie ich południowego grzbietu zwanego Górami Ołowianymi, we wrześniu 2006 w ramach programu Archeologicznego Zdjęcia Polski. Objęły one swym zasięgiem tereny miejscowości: Ciechanowice, Janowice Wielkie, Miedzianka, Mniszków, Przybkowice oraz Wieściszowice (W dokumentacji archeologicznej znajdującej się w Delegaturze Wojewódzkiego Ośrodka Służby Ochrony Zabytków w Jeleniej Górze miejscowości te położone są na dwóch obszarach badawczych: 84-18 i 84-15). Zespół badawczy składał się głównie z archeologów (dr J. Bronowicki, A. Kosicki T. Stolarczyk), jednak w części prac terenowych również wzięli udział dr M. Madziarz oraz dr P. Zagożdżon z Instytutu Górnictwa Politechniki Wrocławskiej.

2. Badania archeologiczne na terenie Rudaw Janowickich

Celem badań na terenach wokół wyżej wymienionych miejscowości była lokalizacja stanowisk archeologicznych położonych na wyżej opisanym terenie. Zaliczyć do nich należy ślady dawnego osadnictwa, działalności produkcyjnej oraz inne elementy sieci osadniczej, świadczące o użytkowaniu i wykorzystaniu badanego obszaru w przeszłości. Zgodnie z wymaganiami programowymi zlokalizowane stanowiska naniesione zostały na mapy topograficzne w skali 1:25000, wraz z podaniem ich przybliżonego zasięgu, określeniem funkcji i przybliżonej chronologii.

Teren objęty badaniami położony jest on na styku trzech dużych jednostek stratygraficznych Sudetów Zachodnich: Gór Kaczawskich, Rudaw Janowickich, wraz z przełomową doliną Bobru, oraz wschodniej części Kotliny Jeleniogórskiej. W związku ze swoją budową geologiczną omawiane tereny należały w przeszłości do jednych z najzasobniejszych w rudy i złoża metali obszarów w Sudetach. Największe znaczenie dla rozwoju robót górniczych miało tzw. złożo Miedzianki. Mineralizacja polimetaliczna występuje tu głównie w żyłach kwarcowych, rzadziej w żyłach kalcytowych. Głównym minerałem kruszcowym jest chalkopiryt, obok którego występują m.in. chalkozyn, bornit, tetraedryt, aseno-piryt, galena, piryt. Przebieg żył o miąższości od 0,01 m do 3 m, zaznacza się w trzech głównych kierunkach: NW – SE, W – E, S – N. Dla rozwoju działalności górniczej tego regionu miały znaczenie również złoża rud ołowiu w Górach Ołowianych oraz w okolicach Przybkowic (Dziekoński 1972).

Już na etapie kwerendy źródłowej stwierdzono, że znaczną część stanowisk stanowią mogą miejsca związane z wydobyciem rud metali. Na 28 zlokalizowanych stanowisk archeologicznych 15 to stanowiska związane z działalnością górniczą, prowadzoną z przerwami od średniowiecza po wiek XX. Na etapie kwerendy źródłowej, jak również w trakcie badań terenowych, bardzo pomocne okazały się archiwalne XVIII- i XIX- wieczne mapy górnicze. Wykorzystanie tego typu źródeł i ich wartość podkreślane było wielokrotnie w literaturze przedmiotu, ostatnio w związku badaniami reliktyw dawnego górnictwa w Górach Sowich (Mączka, Stysz 2006).

Najbardziej interesująco dla poznania historii początków górnictwa na terenie Rudaw Janowickich wydają się być obszary położone w północ, zachód i południowy zachód od Miedzianki. Występujące tu złoża miedzi stanowią mogły przyczynę do założenia pierwszego osiedla górniczego, a później miasta. XIV-wieczne roboty górnicze potwierdzają dokumenty z lat 1310, 1311, 1367, 1370 i 1371 (Dziekoński 1972). Informacje w nich zawarte dokumentują m. in. eksploatację złóż miedzi metodą głębiania sztolni wydobywczych, istnienia działek górniczych, jak również prowadzenie prac poszukiwawczych na terenie Gór Ołowianych.

Istnienie zapadlisk szybów górniczych w tym ostatnim rejonie została potwierdzona w trakcie badań (obszar 84-18, stanowisko Ciechanowice 10). Udało się zlokalizować również zapadliska dwóch sztolni, w tym najprawdopodobniej lokalizację kopalni *Dorothea* (obszar 84-18, stanowisko Ciechanowice 9) oraz sztolni nie naniesionej na żadnym z archiwalnych planów (obszar 84-18, stanowisko Ciechanowice 11).

Podobne ciągi dawnych wyrobisk zlokalizowano w rejonie Przybkowic (obszar 85-18, stanowisko Ciechanowice 10). Oba zespoły, zważywszy na sposób eksploatacji mogą mieć stosunkowo wczesną metrykę, być może jeszcze XIV-wieczną.

W trakcie badań terenowych udało się zweryfikować jedynie położenie huty w rejonie Ciechanowic. Huta Miedziankowska i jej położenie ustalono na podstawie dokumentacji archiwalnej (obszar 84-18, stanowisko 22). Należy przyjąć że w średniowieczu przerób rud miedzi odbywał się w kilku mniejszych hutach. Prace te prowadzone były prawdopodobnie na

zachód od Miedzianki, nad potokiem który wpadał do Bobru powyżej Janowic (Janówka) lub nieco dalej nad Potokiem Hutniczym, wpadającym dawniej do Bobru powyżej tej wsi (Dziekoński 1972). Być może wynikiem prowadzenia w tym rejonie skoncentrowanej (?) działalności hutniczej było założenie na wzniesieniu powyżej doliny Janówki zamku Bolczów (Kajzer 2001). Na podstawie analogii oraz faktu, że wszyscy właściciele zamku związani byli z robotami górniczymi na terenach wokół Miedzianki, można przyjąć, że pełnił on mógł funkcję administracyjną dla prowadzonych tu prac. Kwestia ta wymaga jednak dokładniejszych badań.

3. Posumowanie

Okolice Miedzianki i Ciechanowic zliczyć należy do jednych z ciekawszych obszarów dla przyszłych badań archeologicznych nad dawnym górnictwem na terenie Dolnego Śląska. Podstawą do ich podjęcia jest nie tylko znaczne nagromadzenie pozostałości dawnych robót, ale przede wszystkim fakt prowadzenia tychże prac najprawdopodobniej już w średniowieczu. Podobnie jak wyniki prac archeologicznych w innych regionach Polski czy Europy, przynieść mogą one wiele nowych, często zaskakujących informacji na temat początków, funkcjonowania czy organizacji górnictwa na Dolnym Śląsku, pozwolą również na weryfikację naszego aktualnego stanu wiedzy w tym temacie.

Literatura

- Dziekoński T. 1972: Wydobywanie i metalurgia kruszców na Dolnym Śląsku od XIII do połowy XX wieku, Wrocław.
- Firszt S. 1997: Średniowieczny ośrodek górnictwa złota w Mikołajowicach, Dolnośląskie Wiadomości Prahistoryczne, t. 4, 194-244.
- Firszt S. 1999: Górnictwo jako przyczyna powstania niektórych ośrodków miejskich na XIII- wiecznym Śląsku, w: Centrum i zaplecze we wczesnośredniowiecznej Europie Środkowej (red. S. Moździoch), Wrocław 1999, 273-284.
- Kaźmierczyk J. 1975: Z badań nad górnictwem złota na Śląsku w 1974 roku, Śląskie Sprawozdania Archeologiczne, t. 17, 7983.
- Kaźmierczyk J. 1983: Śląskie złoto, w: Człowiek i środowisko w pradziejach, Warszawa, 169-176.
- Kajzer L. 2001: Leksykon zamków w Polsce, Warszawa
- Kaźmierczyk J., Grodzicki R. 1976 Górnictwo złota koło Złotoryi na Dolnym Śląsku w XI- XIV wieku w świetle badań archeologicznych i geologicznych, w: Studia Archeologiczne t. 7, Wrocław, 205-247.
- Liber E. 2005: Zmiany stanu zachowania obiektów górniczych w okolicach Zagórza Śląskiego – w rejonie nieistniejącej wsi Schlesierthale, Prace Naukowe Instytutu Górnictwa Politechniki Wrocławskiej (dalej jako PNIG), t. 111, Wrocław, 155-162.
- Mączka M., Stysz M. 2006: Relikty dawnych robót górniczych w Górach Sowich – wykorzystanie materiałów archiwalnych do lokalizacji i udokumentowania wyrobisk, PNIG, t. 117, 215-226.
- Madziarz M., Sztuk H. 2005: Badania stanowisk dawnego górnictwa na terenie Dolnego Śląska, PNIG, 163-172.
- Surowce mineralne Dolnego Śląska (praca zbiorowa), Wrocław 1979
- Szychowska-Krapiec E., Stysz M. 2006: Analiza dendrochronologiczna drewna ze sztolni w Marcinkowie, PNIG, t. 117, 289-302.
- Piątek E., Piątek Z. 2000: Górnictwo rud metali w Górach Sowich, Wrocław

The archeological research of the past mining in Ołowiane and Rudawy Janowickie mountains (Lower Silesia)

The article presents results of the archeological research of the past mining activities in Ołowiane and Rudawy Janowickie mountains (Lower Silesia) in autumn 2006. The main area of research was situated in region of the localities: Ciechanowice, Janowice Wielkie, Miedzianka, Mniszków, Przybkowice, Wieściszowice. In this region some archeological sites, which were connected with the past mining activities, were found. These relics represent a very precious source of information for the economic history and development of Rudawy Janowickie mountains in past. The archeological excavations on this sites could verify our knowledge about the past mining in region of Miedzianka. They also could bring new and important information in matter of chronology and organisation about mining activities, already beginning from the Middle Ages.